

VZPOMÍNKY NA KOLONIZACI JIHOVÝCHODU STÁTU MATO GROSSO (DNES STÁTU MATO GROSSO DO SUL)

Tato přednáška vznikla ve spolupráci s dnes již zesnulou třetí dcerou Jana Antonína Bati Editou Baťovou de Olivera a jejím manželem Nelsonem Verlangieri d'Oliveirou. Právě jejich přínos ke zkoumání historie, na níž se sami významnou měrou podíleli, byl zcela zásadní. Chceme-li totiž moderní historii podávat pravdivě, musíme vycházet ze vzpomínek přímých účastníků zkoumaných dějů a zároveň se opírat o doklady, prokazující zjištěná fakta.

Jan Baťa byl klíčovou postavou procesu kolonizace v jihozápadním Matu Grossu a také na západě státu São Paulo, a to z různých příčin. Hlavní z nich byla skutečnost, že byl mezinárodně známým podnikatelem širokého záběru, hybatelem podniků a projektů v různých oborech.

Určitě právě proto byl roku 1940 pozván brazilským prezidentem Getulio Vargasem, aby se usadil v Brazílii. Bylo to pozvání státníka, který měl zájem na rozvoji země bez průmyslu a technologie, se silnou koncentrací obyvatelstva na venkově, ale s nesmírným ekonomickým potenciálem. Bylo adresováno osobě s dobrými nápady, rozmanitými projekty a s nevídanou podnikatelskou historií v celosvětovém měřítku. To předurčovalo Jana Baťu k tomu, aby nastartoval proces využití nesmírného a dosud ladem ležícího bohatství brazilského subkontinentu. Aby probudil jeho rozvojový potenciál a lidskou tvořivost, podobně jako to dokázal předtím v krátkém čase pouhých sedmi let, když vedl revoluci v Baťově světové organizaci.

CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED

V roce 1928 prodal major Manoel Cecílio da Costa Lima plukovníkovi Arthuru Diederichsenovi firmu Viação São Paulo – Mato Grosso a 70.000 ha svých pozemků. Na firmu byla zároveň převedena plavební činnost.

Následně plukovník Diederichsen firmu Viação São Paulo – Mato Grosso prodal bratrům německého původu Heinrichu a Richardu Slomanovým. Ti se pokusili o kolonizaci, ale nebyli úspěšní a jejich projekt ztroskotal.

Již od doby působení plukovníka Diederichsena pracoval ve firmě také pan João Alfredo de Oliveira, otec budoucího důstojníka brazilského námořnictva a zetě Jana Bati Nelsona Verlangieri d'Oliveiry. Po prodeji firmy bratrům Slomanovým byl pan João Alfredo zaměstnán novými majiteli a ve firmě tak zůstal.

V polovině roku 1940 odcestoval Jan Baťa lodí do Brazílie v doprovodu manželky Marie a dvou nejstarších dcer Jany a Ludmily. Přijal pozvání brazilského presidenta Getulia Vargase, který ho také seznámil s guvernérem státu São Paulo dr. Fernando Costou. Ten mu poradil nakoupit fazendy (velkostatky) pro dobytek a předložil mu tři opce. Jan Bata se rozhodl koupit majetek patřící firmě Viação São Paulo – Mato Grosso, protože její majitelé bratři Slomanovi měli v úmyslu vrátit se do Německa.

Prodali firmu Janu Baťovi. Jednání bylo usnadněno tím, že bratři souhlasili s platbou v Československu přes Baťa a. s., Zlín, kde Jan Baťa vlastnil 100 % akcií. Tento nákup byl později Janu Baťovi někdy vytýkán jako obchodování s nepřítelem, namísto toho, aby se mu dostalo ocenění za to, jak geniálně vyvedl část blokováného majetku do spojenecké země.

Během této cesty do Brazílie přivezl Jan Baťa s sebou řadu českých spolupracovníků z různých podniků Baťovy organizace. Část jich dostala za úkol vyhledat vhodný pozemek o výměře asi 500 ha mezi obcemi Atibaia a Piracáia nedaleko São Paula. Také měli založit malou továrnu na boty v São Paulu na av. Água Branca. Ta byla později přeložena na vybraný pozemek a byla pokřtěna **Batatuba**. Druhá skupina odjela do **Indiany**, ležící na železnici Sorocabana poblíž města Presidente Prudente, kam bylo podle rozhodnutí Jana Bati převedeno sídlo firmy Viação São Paulo – Mato Grosso. Jejím vedením byl pověřen pan Vendelína Hnilica, který vzápětí jmenoval pana Josefa Kilkovského, aby v roce 1943 otevřel **Mariapolis**, asi 60 km severně od Presidente Prudente. V Indianě byla posléze založena firma CIMA – Companhia Industrial, Mercantil e Agricola, rovněž pod vedením Vendelína Hnilici a později Ljubisava Mitroviče, zetě Jana Bati a manžela jeho nejstarší dcery Jany.

Řada vážných problémů, způsobených jak nacisty, tak komunisty a dokonce i blízkými příbuznými okolo převodu všech akcií firmy Viação SP/MG na Jana Baťu, byla podrobně popsána v knihách **Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše** od profesora Miroslava Ivanova a **Dovětek** od Nelsona Verlangieri d'Oliveiry a Edity Baťové de Oliveira, vydán v České republice Markem Belzou v roce 2005, a v dalších dokladech, které se nalézají v archívech rodiny Jana Bati. Beletristickou formou se tomuto období věnuje nedávno vydaný memoárový román Jana Bati **Nové knížectví**.

V roce 1941 odjel Jan Baťa s celou rodinou lodí z Los Angeles do Argentiny a dále po řekách Prata a Paraná, a pak po malé soukromé železnici kolem vodopádů Sete Quedas (Sedm vodopádů) až do Porto Guaira kde se nalodil na říční parník Tibiriça patřící jeho firmě Viação São Paulo – Mato Grosso. Během celé cesty proti proudu řeky Paraná mezi Argentinou a Guairou a posléze po železnici Sorocabana ve zvláštním vagóně do São Paula si Jan Baťa dělal zápisky o svých vizích a pozoroval všechno kolem pro své budoucí projekty. Uvědomil si, že ta obrovská území, která právě procestoval, by umožňovala provést velkolepý exploatační projekt, založený nejprve na zemědělství, které bylo tehdy základem brazilského hospodářství. Ale, a zde se ukazuje genialita Jana Bati, zároveň zde spatřil základ pro průmyslový rozvoj, vycházející zpočátku právě ze zemědělských projektů. Postupně by se tak na celém území, ke kterému by měl přístup, vytvořilo zemědělsko-průmyslové hospodářství, zajišťující nejen ekonomickou soběstačnost, ale i produkční základnu pro zásobování jak Brazílie, tak i celého světa.

Mezi lety 1946 a 1950 vládl v Matu Grossu guvernér Arnaldo Estevan de Figueiredo a stát nabízel mnoho pozemků na prodej. Tím, co žádal Jan Baťa, byla účast vlády na podpoře budování kolonizačních jader. Guvernér mu ji slíbil, ale svůj slib nedodržel, přestože v čínorodé mysli Jana Bati vznikaly neustále nové nápady. S využitím

záznamů ze své cesty vypracoval rozvojovou studii, zohledňující nesmírné možnosti údolí řeky Paraná. Tuto studii poslal guvernérovi. Ten ji však založil do zásuvky ve své kanceláři a zapomněl na ni.

Již v roce 1946 během úsilí Jana Bati o získání brazilského občanství a zápasu s československou vládou o práva na akcie firem Viação São Paulo – Mato Grosso a Comercial Alto Paraná, dosáhl Nelson pro Jana Baťu audience u presidenta Eurica Dutry, nástupce po Getuliu Vargasovi. Během této audience předložil Jan Baťa plán na vybudování deseti měst, jak je to zaznamenáno v knize **Svět porozumí**, vydané česky rovněž Markem Belzou v roce 2004. Města měla být založena v následujících státech: São Paulo, Paraná, Minas Gerais, Bahía, Rio Grande do Sul, Pernambuco, Ceará, Pará a Mato Grosso. Ve většině případů mělo jít o průmyslová města pro 3500 dělníků, podobná těm, která již existovala po celém světě.

Současně byly prezidentu Dutrovi předloženy kopie dohod o odškodnění poškozených občanů, uzavřených mezi komunistickými a západními vládami. Jan Baťa měl v úmyslu přeložit do Brazílie řadu svých podniků a převést sem příjmy z odškodnění. Zahraniční nepřátelé Jana Bati si ve svém úsilí zmocnit se jeho podniků zjednali v Brazílii advokáty, kterým se podařilo neutralizovat pokus o získání prostředků pro jeho projekty.

V roce 1951 pozval nově zvolený guvernér státu Mato Grosso dr. Fernando Correia da Costa na inaugurační oslavu také Jana Baťu a jeho zetě Nelsona, který stál tehdy v čele kolonizace v Bataguassú. Jan Baťa ovšem právě pobýval v zahraničí. Nelson, který byl guvernérův rodinný přítel, byl přítomen v zastoupení tchána a s guvernérem se domluvili na dalším jednání o Baťových projektech. Během července roku 1951 jel Nelson několikrát do hlavního města Cuiabá, kde jednal o různých potřebách kolonií v oblasti výstavby škol, silnic, zdravotnických zařízení, zlepšení práce policie a o osobních návštěvách guvernéra v Bataguassú. Během jedné z těchto návštěv mu dr. Fernando řekl, že našel v zásuvce stolu bývalého guvernéra projekt, vypracovaný Janem Baťou. Věc ho velmi zaujala, ale věděl, že jeho stát nemá prostředky pro tak rozsáhlý záměr. Spojil se tedy s guvernérem státu São Paulo Lucasem Nogueira Garsezem. Ten byl plánem nadšen a ze spolupráce mezi oběma guvernéry se zrodila Mezistátní komise pro pánev Paraná. Následně oba guvernéři projekt představili znovuzvolenému prezidentu Getuliu Vargasovi s požadavkem na prostředky a podporu federálních úřadů. President, který pocházel ze státu Rio Grande do Sul, jim položil následující otázku: „A proč jste tam nezahrnuli také můj stát?“ A tak se komise proměnila v Mezistátní komisi pro pánev Paraná – Uruguay. Do oblasti byla vyslána hydrografická loď, aby studovala řeku Paraná a celé její povodí.

Můžeme tedy říci, že účast Jana Bati s jeho ohromnou schopností snít o budoucnosti a pokroku byla rozhodujícím faktorem pro realizaci projektů plavby na řece Paraná, výstavby mostu mezi státy São Paulo a Mato Grosso nebo zbudování říčního kanálu na přehradě Iguassú.

KOLONIZACE V MATO GROSSU

Prvním pokusem o kolonizaci v Mato Grossu byl pověřen pan Vladimír Kubík. Svou činnost zahájil na fazendě Limeira na levém břehu řeky Pardo, kde mělo vzniknout kolonizační jádro nazvané Batapolis. Na místě vzdáleném asi 15 km nad soutokem řek Pardo a Paraná byla instalována malá pila a postaveny dva domky. Kubík bydlel nadále v Indianě a poslal svého švagra Maneca Navarra, aby se staral o kolonizaci. Maneco se ubytoval ve městě Presidente Epitácio, odkud se pod dozorem pana Kubíka pokusil zahájit práce na Bataguassú. Problémy ale byly nesmírné.

Plavební služba v rámci aktivit firmy Viação SP/MG přinášela přes různé provozní obtíže dobré výsledky. Ty zahrnovaly turismus, když firma vozila turisty říčními parníky mezi Presidente Epitácio a přístavem Guaira, odkud pak jezdili až k Sete Quedas. Firma také převážela dobytek, osoby a vozy na vlečných prámech a v Epitáciu měla velmi dobře vybavenou lodní opravárenskou dílnu s obytnou kolonií s více než osmdesáti domky. Během války však bylo všechno znárodněno brazilskou vládou pod záminkou národních zájmů, když Brazílie vstoupila do války po boku spojenců. V důsledku toho firma přišla o výnosy z plavební služby.

BATAGUASSÚ

Po několika neúspěšných pokusech v Bataguassú pod vedením různých osob vyzval Jan Baťa 30. listopadu 1948 svého zetě Nelsona Verlangieri de Oliveiru, aby se ujal řízení a Bataguassú konečně pokročilo. Nelson počítal s rozsáhlou sítí kontaktů a přátelských styků jak osobních, tak rodinných. Byli mezi nimi sám guvernér Fernando Correia da Costa, guvernér João Ponce de Arruda, mnoho federálních a státních poslanců, senátorů a jiných osobností. Spolupráce s tehdy ještě budoucím zetěm začala koncem roku 1945 a v roce 1946 akcelerovala vzhledem k vládním kontaktům, které mu poskytovala jeho vojenská šarže u válečného námořnictva.

Guvernér Fernando Correia da Costa přijal pozvání Comte Nelsona a při návštěvách v Bataguassú se mohl seznámit s nejpálčivějšími potřebami pro rozvoj kolonizace. Ta byla velmi úspěšná ve spolupráci s farmářem Emíliem Trevizamem, který osázel 2420 ha rýže na fazendě Santana na levém břehu řeky Pardo. Vzhledem k přirozené vlhkosti v říční nivě se zde neprojevíly následky velikého sucha, které sužovalo ostatní rýžové oblasti v zemi. To přilákalo kupce pozemků z různých států, ale hlavně japonské rolníky, vybavené zemědělskými stroji pro výsadbu a sklizeň.

Při své návštěvě měl guvernér příležitost spatřit největší park nejrůznějších zemědělských strojů, zařízení a vozů, kterým kdy někdo v jeho státě disponoval. Nadšený tím, co zde viděl, zavolal ředitele silničního oddělení a rozhodl, aby se okamžitě začala stavět silnice mezi Bataguassú a Campo Grande v délce 400 km s možností vybudovat později odbočku do Batayporã.

BATAYPORĀ

V únoru roku 1952 píše Jan Baťa svému zeti dlouhý dopis, kde mu sděluje, že se rozhodl svěřit otevření Batayporā Vladimíru Kubíkovi, a to v oblasti Somambaia, kterou sám nazval jako „náš klenot“. Nastala tak práce na otevření druhé fronty kolonizačního projektu v Mato Grossu na pozemcích, které byly dosud uchovávány bez využití pro dobu, až by pozemky v Bataguassú byly vyčerpané. Nova vlna prodeje pozemků měla negativní dopad pro Bataguassú, které mělo mnohem menší bonitu půdy. Jiné umístění sídla Batayporā by na druhé straně umožnilo vyhnout se problému záplav, které město každoročně postihovaly. Když byl Jindřich Trachta zvolen starostou Batayporā, uskutečnil důležité kroky k vyřešení těchto problémů a velice se zasloužil o vzrůst obce.

Změny v plánech po dohodě mezi Janem Baťou a Nelsonem v důsledku pozdějších událostí vedly k tomu, že Nelson koncem roku 1952 definitivně ukončil své poslání v Bataguassú. V říjnu roku 1953 se s rodinou odstěhoval do Presidente Prudente. Přesto nepřerušil své kontakty s Janem Baťou. Byl mu na jeho žádost nápomocen při řešení všech důležitých problémů, hlavně skrze kontakty s vládními orgány. Jednalo se zejména o dohody o stavbě silnic, povýšení měst na okresy a později obsazení okresních soudů, řešení soudních sporů v otázkách municipiálních hranic a podobně.

DALŠÍ PROJEKTY

Při jedné audienci v roce 1950 se president Vargas Jana Bati zeptal: „Co se s tebou stalo, Baťo?“ A Jan Baťa mu odpověděl: „Nedovolili mně k Vám přijít, Excellence.“ Vzápětí byl pověřen komunikací mezi Janem Baťou a vládou presidenta Vargase admirál Lucio Meira, pod kterým Nelson sloužil na korvetě Almirante Jaceguai. Následovaly intenzivní kontakty Jana Bati, Nelsona a Lucia Meiry, při kterých se analyzovaly plány na vybudování deseti industriálních měst, kolonizační projekty a mezinárodní dohody o odškodnění. Po vyčerpávajících jednáních a analýzách dokladů předložil Meira dne 14. května 1951 prezidentu Vargasovi stanovisko, na jehož základě president 21. května vydal pokyn ministerstvu zahraničí, aby věc prostudovalo a provedlo potřebné zásahy ve věci náhrady majetku brazilského občana. Ministr zahraničí se však přiznal k podjatosti, protože jako advokát obhajoval protistranu, tedy československou komunistickou vládu.

Ještě v roce 1951 připravil Jan Baťa ve spolupráci s Nelsonem projekt, který nazval **Studie o Migraci**. Při soukromé audienci jej předal Jeho Svatosti papeži Piu XII. Projekt vzbudil ve Svatém otci velký zájem a byl jím zaslán k posouzení na Universitu PRO DEO, jejíž rektor Felix Morlion pak s Nelsonem přiletěl do Bataguassú. Kněz však z neznámých důvodů neprojevil velký zájem na prostudování celého plánu. Je dobré si připomenout, že tehdy už rostl mezinárodní tlak nepřátel Jana Bati na zablokování jakýchkoliv prostředků, které by mu pomohly se bránit a znovu získat svůj majetek.

Když dr. Fernando Correia da Costa v roce 1961 nastoupil svůj druhý mandát guvernéra státu Mato Grosso, bylo jedním z jeho prvních aktů jmenování Jana Bati vyslancem, pověřeným přimět evropské investory, aby vkládali své prostředky do rozvoje kolonizace nebo zakládání zemědělských podniků. Guvernér rovněž napsal osobní dopis ministru Franzi-Josefu Straussovi, v němž požádal o podporu německé vlády pro svého vyslance. Vzhledem k tomu, že Jan Baťa byl široce známou a respektovanou osobností, podařilo se mu přilákat pozornost řady zájemců. Jeho protivníci z okruhu Tomáše Bati jr. však okamžitě zaútočili zpravodajskými akcemi a články v německém tisku, podepsanými advokáty kanceláře Sullivan&Cromwell. Tato kancelář byla vedena bratry Dullesovými, kteří byli tehdy zároveň čelnými představiteli americké CIA a ministerstva zahraničí.

Poslední etapou kolonizačního plánu Jana Bati byl **projekt Presidente Kennedy**, připravovaný v postupných verzích. Bohužel akce organizovaná advokáty kanceláře Sullivan&Cromwell a byrokratické průtahy přípravu projektu zpožďovaly. Také politické změny a nejisté poměry v Brazílii celý proces velice brzdily.

Rovněž prvotní **plán města Regente Feijão** mezi Indianou a Presidente Prudente byl vypracován Janem Baťou.

Byl to rovněž on, kdo v brazilských úřadech vzbudil zájem o **říční plavbu na řece Tieté** a o její propojení s pánví Paraná – Uruguay. V budoucnu tak bude možno vozit zboží říční plavbou ze São Paula až do ústí řeky Prata v Argentině a dále k Atlantickému oceánu. Vše bylo Janem Baťou předvídáno před více než 65 lety.

Most Maurício Jopert na řece Paraná, který spojil státy São Paulo a Mato Grosso do Sul, byl také iniciativou Jana Bati. První plán mostu, nakreslený inženýrem Künzli, se nalézá v archívech Baťovy rodiny. S překrásným inženýrským dílem se ovšem pojí smutný souběh událostí – na slavnostní otevření v roce 1965 byl Jan Baťa pozván prezidentem republiky. Nemohl se však dostavit, protože už ležel v sãopaulské nemocnici. Předal tedy pozvánku Nelsonovi a Editě a poslal je, aby ho při oslavě zastoupili. Teprve při svém návratu do São Paula se zprávami o průběhu slavnosti dostali zprávu, že Jan Baťa podlehl poslednímu z řady srdečních záchvatů, které ho přepadly během jeho dlouhého a marného boje proti tolika mocným a neúprosným nepřátelům.

Předložený souhrn vzpomínek na práci Jana Antonína Bati a jeho spolupracovníků na kolonizaci a zalidnění Mato Grossa je zapsán podle dokladů a osobních vzpomínek Nelsona a jeho manželky Edity, kteří též zanechávají svůj závěrečný vzkaz:

Končí naše zpráva o naší účasti na zápasu Jana Bati. Byl to zápas částečně úspěšný, protože v něm dokázal uskutečnit svoje záviděníhodné a přitom reálné projekty v podobě skutečně plánovité agrární reformy skrze kolonizaci. Nenaplněna zůstávají jeho práva, znásilněná a zcizená jak v jeho vlasti, tak v zahraničí. Chceme zde potvrdit, že boj pokračuje, dokud se nestane skutečností jeho předpověď, kterou napsal na svém úmrtním loži: PRAVDA VYJDE NA POVRCH JAKO OLEJ NA VODU. Chceme znovu potvrdit, že jeho sny a myšlenky budou dále následovány, tak jako v dobách naší společné práce. Zdá se nám, že nové generace naší rodiny jsou toho zárukou.